

ЖАНРОВО – СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ

С.П. Запольських

Стаття присвячена визначенню жанрово-стильових особливостей історичного дискурсу. Основну увагу зосереджено на аналізі корелятивної моделі „дискурс: історичний текст” і виявленні специфічних рис історичного дискурсу стосовно середовища, модусу та стилю спілкування. У ході дослідження виявлено, що основними інваріантними ознаками історичного дискурсу є історичність, цілісність, об’єктивність, авторитетність, аргументативність, інтерпретативність та інтертекстуальність.

У сучасній лінгвістиці поняття дискурсу є дискусійним і перебуває у центрі досліджень найрізноманітніших наукових дисциплін, про що свідчить наявність великої кількості робіт вітчизняних та закордонних науковців [див. напр.1, 2, 3]. Вивчення типологій дискурсу дозволяє говорити про відсутність загально визнаної типології дискурсу, а також про те, що саме поняття *історичний дискурс*, ще не отримало широкого застосування у вітчизняних лінгвістичних наукових розвідках.

Лінгвістичний енциклопедичний словник визначає поняття “дискурс” як “зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін. факторами; текст, розглянутий у контексті подій; мовлення, розглянуте як цілеспрямований, соціальний акт, як компонент, що приймає участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах)” [4, 136]. Наведене визначення дискурсу свідчить про суміжність понять текст і дискурс, а також про те, що абстракція „дискурс” набуває чинності тільки у зв’язку з реально існуючими текстами. Тому говорити про жанрово-стильові особливості дискурсу можна лише умовно, маючи на увазі їх дискурсивну реалізацію.

Мета дослідження. У фокусі нашого дослідження перебуває історичний дискурс, тому доцільним є розгляд корелятивної моделі „дискурс: історичний текст”.

Історичні розвідки різняться широкою розмаїтістю літературних форм. Серед них виділяють три типи – *оповідання, картини, коментарі*. Три основні методи викладення – опис, оповідь та аналіз – поєднуються у них по-різному, домінуючий метод дає підстави для такої класифікації. Слід враховувати, що історичним розвідкам різних часів притаманні різні рівні концептуалізації. Так, наприклад, за рівнем концептуалізації можна виділити *хроніку, історію (як оповідання) та історіографію (як історієписання)*, причому перші дві є примітивними формами оповіді.

Оперуючи терміном Х. Уайта “історичне поле”, яке він визначає як сукупність концептів і відношень між ними, розглянутих в історичному континуумі [5, 126], можна уявити, що спочатку актуалізовані елементи *історичного поля* організуються в *хроніку* подій, потім *хроніка* організується в *історію*, яка є статичним описом положення речей. Наступним є перетворення подій у компоненти “спектаклю”, що має початок, середину і кінець – *історіографію*, яка є вищою формою оповіді, в якій сполучаються фактографічність та науковість позиції.

Будь-який історичний текст концентрується навколо низки певних концептів, використовуючи набір ключових понять, наділених “семантичною валентністю”. Концепт в історичному дискурсі є набором смислів, які відбивають в текстах історичні явища. Вочевидь певні концепти можна вважати *універсальними*, оскільки вони репрезентовані в історичному полі практично усіх культур. Аналіз їх вербальної фіксації призводить до виявлення регулярних відповідників при перекладі, особливі ж умови реалізації подій, які репрезентують універсальні концепти, породжують

специфічні історичні концепти. Концепти апіорі присутні в історичному полі і вербалізація їх відбувається згідно традиційних норм дискурсу.

Напрацьований досвід свідчить, що дискурс виступає як складне мовленнєве утворення, в якому взаємодіють три основні фактори його конституювання – середовище, режим або модус і стиль спілкування [6].

Розглядаючи комунікативне середовище можна говорити про історичний дискурс як дискурс професійної страти істориків. Характерною рисою досліджуваного дискурсу є *цілісність*, що передбачає опис історичних фактів у системі тісної їх взаємодії. Недивно, що важко чітко виділити в історичній матерії причини й наслідки, вони не існують окремо, як не існують окремо індивідуалізовані атоми. Цілісність у певній мірі повинна характеризувати будь-який твір, але у випадку ж аналізу історичної розвідки, ця характеристика є більш очевидною тому, що історичний твір є відображенням гомогенного *історичного поля*. Розвиток історичного явища впливає на формування поняття про нього, яке видозмінюється залежно від еволюції цього явища і середовища, яке його оточує.

Отже, виникає необхідність розгляду відображення елементів поля у системі дискурсу, що неминуче потребує дослідження феномену в діахронії, у контексті історії, яка не має ні абсолютного початку, ні абсолютного кінця. Звичайно абстрактно історичний дискурс підлягає подальшій стратифікації на історичні субдискурси різних епох і народів залежно від культурно-історичної віднесеності.

Стосовно режиму або модусу спілкування історичний дискурс можна схарактеризувати як авторитарний і водночас егалітарний і кооперативний. Метою істориків є переконання читача у правильності своєї позиції, усунення когнітивного і аксіологічного дисонансу.

Як показують наші спостереження, характерними рисами історичних текстів можна вважати *інтерпретативність*, *авторитетність*, *аргументативність* і *об'єктивність*. В історичному полі елементи опису імпліцитно присутні, але від автора залежить вибір основних дійових компонентів і специфіка їх характеристики і оцінки. Історик відбирає тільки ті фрагменти, які видаються йому найбільш важливими і його точка зору не завжди відповідає тому, що вважали за достовірне очевидці подій і попередні науковці. Відбір фактів, їх конструювання, аргументація, значення, яке вони отримують у творі, залежать від особистості автора, впливають на стиль оповіді.

Історичний текст є частиною своєрідного гіпертексту, який автор доповнює, заперечує або оновлює і при цьому використовує посилання на авторитетні джерела. Ознакою всіх текстів дискурсу є обов'язкова наявність посилань на інші джерела. Історичний дискурс - це багатоступенева структура, що складається з двох взаємопов'язаних ліній опису. Одна лінія є безперервною (лінія, яка репрезентує історичне поле в авторському тексті), і вона спирається на іншу – переривчасту (лінії, які репрезентують історичне поле у текстах інших авторів). Структура дискурсу роздвоєна таким витонченим способом і функціонує як система механізмів, що витягує із цитування правдоподібність оповіді та легітимність знання, вона стає джерелом вірогідності.

Закінчений історичний твір пропонує читачеві лише об'єктивовані висловлювання, анонімний дискурс Історії, який складається із висловлювань без висловлювань. Розрив у часі й просторі між автором і реципієнтом потребує логічної послідовності структури і об'єктивності викладення матеріалу, при цьому історик намагається не втручатися у свій текст, даючи коментар, залишатися осторонь, не виражати обурення, хвилювання, захоплення. Автор історичної розвідки не є ані безпосереднім учасником, ані глядачем подій, він уже знає розв'язку. Тому особлива увага у творі приділяється різниці між початковими планами і кінцевим результатом.

Для історичних творів характерною є аргументація від конкретного до абстрактного, шляхом пояснення даних з історичних джерел. Очевидно, інтерпретативність історичного дискурсу є зворотно пропорційною рівню

концептуалізації – хроніка є менш інваріантною у порівнянні із історіографією. При цьому недоліки й упущення в першоджерелах, упереджена позиція інтерпретаторів призводять до різних висновків. І навіть “об’єктивна” позиція історика все ж суб’єктивно репрезентує історичне поле. З одного боку, автор претендує на об’єктивність і певною мірою досягає її, проте часто його твердження, які сприймалися як достовірні на певному відрізку розвитку історичної думки, вступають у протиріччя з наступними дослідженнями.

Так, наприклад, С. Ліпсет (1996), оперуючи історичними фактами доводить унікальність США і пояснює позитивні і негативні наслідки цієї унікальності. І. Тірел заперечує ідею „унікальності”, виявляє спільні тенденції розвитку США і інших країн. Яскравим прикладом інтерпретативності україномовного історичного дискурсу може також слугувати той факт, що різні історичні школи по-різному трактують феномен “козацтва”, вважаючи певні смисли домінуючими й істинними, сприймання й інтерпретація козацтва й Запорозької Січі, їхній образ мінялися залежно від зміни світоглядних і художніх систем у Західній Європі тих часів – бароко й просвітництва, романтизму й реалізму.

Аналізуючи стиль спілкування в межах теорії функціональних стилів вербалізований історичний дискурс можна віднести до наукового. При описі ознак, властивостей, відношень, стану елементів, які репрезентують предмети історичного поля, науковець відбирає відповідні лексичні засоби у спробі переконати читача в правильності своєї точки зору. Викладення, зазвичай, подається від третьої особи або при введенні у текст неозначено-особових і безособових конструкцій. Історичні тексти характеризуються вживанням великої кількості власних імен (топонімів та антропонімів, які вербально репрезентують об’єкти історичної географії та персонажі), реалій та дат і назв історичних подій, що разом з тим несе сформовану систему знань, накопичену традицією та історіографією.

Основою дискурсу історії є “чужі” елементи, які автор відбирає, компілює і коментує таким чином, щоб передати свій особистий погляд на історичну реальність. Цитати використовуються автором для створення авторитетності і об’єктивності оповіді. Для розвідок певних авторів, наприклад, для творів М. Грушевського, характерними є елементи розмовного і поетичного стилю (в процесі аргументації при цитуванні джерел усної народної творчості), що свідчить і про тенденції розвитку української історіографії.

Отже домінантною стильовою рисою історичного дискурсу є інтертекстуальність, яка актуалізується автором і його попередниками, які виступають у якості персонажів і авторів інтекстів у дискурсі. Характерні риси історичного дискурсу зумовлено його соціальним призначенням і особливостями комбінації мовних функцій, необхідних для досягнення основної (інтелектуально-комунікативної) мети дискурсу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, історичний дискурс можна визначити як об’єктивований специфічними мовними формами функціонально-смісловий континуум, заданий тим комунікативним модусом спілкування, який мав місце в субкультурному локалізованому середовищі певної епохи і який характеризується системою організованих домінантних ознак, повторюваних у множині різножанрових текстів. Інваріантними ознаками історичного дискурсу є історичність, цілісність, об’єктивність, авторитетність, аргументативність, інтерпретативність, інтертекстуальність.

Розглянуті питання не вичерпують всього розмаїття окресленої проблематики. Перспективним є, наприклад, дослідження домінантних стильових характеристик розвідок певних історичних шкіл і окремих авторів.

SUMMARY

The article deals with the historical discourse genre and style peculiarities. The main attention is concentrated on the analysis of the correlative pattern "discourse: historical text" and defining historical discourse peculiar features in consideration of environment, modus and communication style. As a result historicity, integrity, objectivity, authority, argumentation, interpretative character and intertextuality are identified as invariant distinguishing feature of historical discourse.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
2. Серажим К.С. Дискурс як соціальне явище: методологія, архітектоніка, варіативністю.- К.: ВЦ „Київський університет”, 2002. – 392 с.
3. Schiffrin D. Approaches to Discourse. – Oxford; Cambridge, MA: MIT Press, 1994. – 438 p.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685с.
5. White H. Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe. – USA: Johns Hopkins University Press, 1973, 1975. – 448 p.
6. Приходько А.М., Романенко О.В. Концептосистеми: стабільність і плинність // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – Вип. 24. – С. 82-95.

Надійшла до редакції 25 жовтня 2007 р.